

Աիբիլայից պատմութիւնն ընելէն և
անոնց գուշակութիւնը՝ ինչ որ առաջ
դրինք՝ առաջ բերելէն ետև, այնչափ կը
գովէ Երեսրեան Աիբիլան այնպէս
ընդդէմ հեթանոսաց կատարեալ աս-
տուածածանօթութք խօսելուն համար՝
որ պէտք է, կ'ըսէ, զինքը ընտրելոց
թուոյն մէջ սեպել:

Այսկայն այս ամէնն ալ թողլով, ինչ
կը նշանակէ արդեօք Աիկերոնի ունե-
ցած ան աստիճան վախն ու սրտմտու-
թիւնը, որ ինչպէս առաջ ալ յիշեցինք,
Քրիստոսէ խել մը տարի առաջ Աի-
բիլայից գրքերը կարդալով ու լսելով
անոնց ըրած գուշակութիւնները՝ կ'ը-
սէր. “Իսկ որո՞ւմ հեղինակութեան
իցէ ցնորումն այն զոր Աստուածայինդ
կոչէք, որպէս զի զոր խմաստունն ոչ
տեսանէ, խելայեղն կարող լիցի տեսա-
նել, և որոյ կորուսեալ իցէ զզգայու-
թիւնս, խելամուտ աստուածայինոյն լի-
նիցի . . : Այսպէս կը խօսէր Աիկերոն,
վասն զի ամբարտաւանութեամբ լցեալ
չէր ուզեր որ Հռովմայ այլազգի թա-
գաւոր մը տիրէ :

Իսայց մենք այսչափ օրինակներէ վեր
ջը՝ ահաւասիկ կը կնքենք խօսքերնիս
կրկնելով Պագիոս անուանի քննաբա-
նին հետ՝ թէ Աիբիլայից գրքերը եօթն
գիրք բաժնուած ու տպագրուած են, և
թէսէտ շատ վէճեր եղան՝ կարծե-
լով որ զատոնք Քրիստոնեայք շինած
ըլլան, բայց կ'ըսէնք՝ որ եթէ մասամբ
ալ այնպէս սեպենք, սակայն Ո. Հարց
բերած վկայութիւններուն մէջ ամե-
նեին մասն չունին Քրիստոնեայք :

Դ. Ն.

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Յորեալի¹ և Որատեայ² բաղդատուրիւնը :

Յորեալ քիչ տրամախօսութիւն կը
բանեցընէ, իբրև յաթուոյ մը կը սոր-
վեցընէ ու կը ճամարտակէ . հուետորաց
կերպով ինդիր մը կը պաշտպանէ . մեծ
արուեստ մը կը ցուցընէ, որ կը շացը-
նէ զմարդ և միանգամայն կը յոգնե-
ցընէ . դիւցազներգական պերճութիւն
մը կու տայ ամենէն հասարակ նիւթե-
րուն . և այնպէս ծանր է, ինչուան իւր
անհամեստ խօսակցութեանցը մէջ ալ.
որ յայտնի կ'երեւայ որ ոչ եթէ այսպիսի
յիշատակներով կը զուարձանայ, հապա
իբրև նոր կերպով իւր արուեստը ցու-
ցընելու համար կը գովծածէ : Իր բա-
նաստեղծական գիւտը քիչ է, և ասոր
վրայ անփոյթ է, բաւական է որ իւր
բոնած նիւթն երկիւղածութեամբ ա-
ռաջ տանի՝ առանց յաջ և յահեակ խո-
տորելու, ինչպէս կ'ընէ Որատիոս որ
Ճամբայ կ'ելլէ առանց բան մը որոշած
ըլլալու, և ըստ քմաց նիւթէ նիւթ կը
ցատքէ, անանկ որ անկարելի է իւր եր-
գիծաբանութեանց ճակատն որոշ ա-
նուն մը գնելը, ուր որ Յորեալի ամե-
նայն երգիծաբանութիւնները մէկ խօս-
քով կրնաս համառօտել : Իսաց ասկէ՝
Յորեալ միշտ բարկացկոտ է . իր կա-
տակաբանութիւնքը, որ շատ անզամ
ամենաճարտար են, բնաւ չեն զուար-
ձացըներ : Կ'երենայ որ եթէ վարժոց
գացած ըլլար, կրնար զուարթ գիմօք
ծիծաղիլ, որովհետեւ անտարբեր է ա-
սոր վրայ . բայց իր ծիծաղը այնպիսի
անձի ծիծաղ մըն է, որ ինքզինքը պար-
տաւորեալ կը համարի այն աստիճանի
ծանրութեան, որ նոյն իսկ ծիծաղէ-
լու միջոցն ալ կ'ուզէ նոյնը պահել . և

¹ Յորեալ լոտին երգիծաբանն բանաստեղծը
Քրիստոսի 42 թուականին ծնաւ, և ութունու-
երկու տարուան հասակի մէջ մեռաւ :

² Որատիոս հաջոկաւոր բանաստեղծը Քրիս-
տոսէ 66 տարի առաջ ծնած և 9 տարի առաջ
մեռած է :

կամ թէ այսպէս ըսենք , այնպիսի անձի մը ծիծաղ մըն է , որ ծիծաղելու սովորութիւնը մոռցած ըլլայ : Եւս առաւել սիրելի է իրեն բարկութիւնը , աւելի առերևոյթ քան թէ Ճշմարիտ , որ մեր հուտորներուն բարկութեանը կը նմանի՝ երբոր բռնաւորի մը դաս կու տան : Ես Պետրոնիոսի¹ կիւնիկեան անպատկառ լրութեանն ու անառակ ուրախութեանը տակ աւելի իրական ցասումն ծածկուած կը գտնեմ և աւելի արիական մուածութիւններ , քան թէ Հոբնալի խիստ վարդապետութեանը տակ : Ուերես ասոր համար է որ Պետրոնիոս Լերոնի դէմ դաւաճանեց ու իր երակները ծակեց , ուր Հոբնալամենւին մէկու մը դէմ դաւաճանութիւն լրաւ ու իր անկողնոյն մէջ մեռաւ : Եւս սակայն իր բորբոքումը՝ առաջին տեսութեամբ խաթէական տպաւորութիւն կ'ընէ մարդուս վրայ :

Դրեթէ մարդ կ'ամընայ՝ երբոր զանիկայ այսպէս կատղած կը տեսնէ , ու զինքը պաղ կը զգայ . բայց երբոր աւելի ուշադրութք կարդաս , զանիկայ պաղ կը գտնես . վասն զի շուտ մը կ'ըսմբըռնես անոր քերդողական պտոյտները , և կ'իմանսա թէ եռոտանւոյ մը վրայ ելած է , որ ազգեցութիւն չունի . և թէ որ նոյն վայրկենին ձեռքդ իյնար Տակիտոսի սաստիկ մելամնաղնոտ ու յուսահատական մուածութիւններէն մէկ քանին , և կամ միայն Ուետոնիոսի ցամաք ու լերկ մէկ խօսքը՝ ուր դիպուածը պատմուած և իբրև առանց անդրադարձութեան արձանագրուած է , անտարակոյս աւելի կը զարմանայիր ու աւելի կը զգածուէիր :

Հոբնալի երգիծաբանութիւնը , ընդհանուր օգտակարութեան կողմանէ մը տածելսվ , միշտ մեռեալ գործ մը եղած էն , որովհետեւ վախճան մը դիտած չէ , և արդիւնք ունեցած չէ :

Ճշմարիտ սկզբունք մըն է՝ որ երգիծաբանութիւնն ընկերութեանց վրայ

¹ Պետրոնիոս լուսին երգիծաբան մատենագիր . բարիստոսի նն թուականին ինքը իրեն երակնը ծակելով մեռաւ :

քիչ ազդեցութիւն ունի : Երկու բան միայն գիտեմ որ յարմար են ուղղելու ժողովրդեան մը բարքը , և են կրօնքն ու թատրոնը . կրօնքը՝ ախտերը պատժելու համար , թատրոնը՝ զանոնք ծաղրելու : ( ) ըինակի համար , երկիր մը՝ ուր որ հաւատք ըլլայ , և ծաղրելի ըլլալի խորշի , կարծեմ որ դժուարաւ կրնայ մնալ հոն մալութիւն մը , թէ որ նոյն մարդիկը առտուն լսէին սուրբ քահանային յանուն կրօնից անոր դէմիսօսած պարսաւը , և իրիկունը ծիծաղի կոտ ու սրամիտ քերդողի մը խեղկատակութեամբ զնոյնը ծաղրելը : Հետևաբար՝ երգիծաբանութիւնը , որ աս երկու ազդեցութեանց միջին տեղն ունի , չկրնար բարյական հեղինակութիւն մը ստանայ՝ բայց եթէ երբոր վարպետութեամբ իր կայծակներէն մէկ քանին կրօնից ձուլել տայ , և իրեն թեթև զէնքերէն քանի մը կտորը թատրոնէն փոխ առնէ :

Որատիոս կատարեալ օրինակ մըն է այս կողմանէ : Ահաւասիկ աս եր պատճառը որ իւր երգիծաբանութիւնքը իր կենդանութեանն ատեն եթէ չկրցան բարքերը շտկել , գոնէ առերևոյթ ուղղութիւն մը ներգործեցին . և զիտենք որ առերևոյթ ուղղութիւնն ալ հասարակաց բարյականին մէջ արհամարհէլի բան չէ : Իրաւ է որ դիւրահաւան կը ցուցընէր ինքզինքը , առաքինութեան թոյլ պահանջող , յերկուս հետո կազացող , և բարուց հետ անանկ կը վարուէր , ինչպէս ( ) գոստոս մարդկանց հետ , այսինքն հին առաքինութիւնները հոչակելով , բայց հակամիտելով ժամանակին մոլութեանցը . իրաւ խոհեմ եր , շատ զգուշութիւն կը բանեցընէր երբ ապականեալ մարդկանց հետ կը խօսէր . կը վախնար որ չըլլայ թէ ինքնակալին մտերիմ կարծուի . նուաստ ու խոնարհ կը ձեւանար՝ որպէս զի իրեն վրայ նախանձողներուն խորհուրդները վարպետութեամբ փակացընէ . դիմացէն չհամարձակելով յարձակիլ՝ ախտից բոլորտիքը կը քալէր . սակայն Ճշմարիտ է նաև որ առանձնական առաքինութեց

ախորժակը տարածեց, հասարակաց առաքինութեանց համար ընդունակութիւն չգտնուելով։

Արատիոս քու տկարութեանդ հազորդակից կ'ըլլայ, ու կ'ըսէ քեզի։ Տես, Եպիկուրոսի հօտէն խոզ մընեմ, : Իսյց մի վստահիր աս խօսքին։ Երբոր կարծես թէ ըստ ամենայնի կողմակից է քեզի, կունակը կը դարձնէ քեզի ու կը ծաղըէ։ Եսյն իսկ իւր բարեկամները կը պախարակէ՝ քաղցր կերպով մը, ձեռուընին սիսմելով, և կը համբուրէ այն վէրքերն՝ որ ինքը կուտայ։ Եւ գարձեալ, փոխանակ հայեցական կենաց վրայ այն ընդհանուր առածները գրելու, որովք Յոթնալ լիէ, և որոնք տեսակ մը նուսխայ են որ նոյն ազգեցութիւնը կ'ընեն ապականեալ մարդկան սրտին վրայ՝ ինչ որ վըշտացելոց վրայ միսիթարութիւնը, անանկ որ թէ իրենց վշտացն և թէ միսիթարութիւններուն պէտք է համերեն։ Փոխանակ ընդհանուր բարոյականի վճիռներուն, որ կը ցուցընեն թէ ինչ պէտք է ընել՝ քան թէ ինչ կրնայ ըլլուիլ, շտեմարան մը՝ որուն կը դիմեն բոլոր հաետորներուն ցեղը, Արատիոս մեզի կը հաղորդէ այնպիսի փորձառական ձշմարտութիւններ, մանրամասն պատուէրներ, ներքին մանր առաքինութիւններ, որ գրոց մէջ չեն գտնուիր, բայց մարդկանց հետ կենցաղավարելով կը սորվուին, փորձով ու ալեզարդ մօրուօք։ Իր ծաղրաբանութիւնն է անոյշ, զուարձալի և թափանցող։ Արիշի դիմաց չերենար թէ իրմէ հարուած ընդունած ըլլաս։ Բայց տունդ որ մտնաս, իր նետերը պատմուձանիդ տակը կը գտնաս։ Արատիոսի երգիծաբանութիւնը շռայլութեան ու խաղաղութեան ժամանակի մը մէջ երեցաւ, յորում բնաւորութիւնները քիչ մը տկար էին, և յորում նոյն իսկ մոլութիւնը բարեկարգութե ու վայել չութեան գունով մը ծածկուած էր։ անոր համար նուազ այլանդակ, և հետեաբար աւելի սովորական ախտից հետ կուուեցաւ։ Ենայս պատճառաւ

է որ գեռ ևս իր երգիծաբանութիւնը ժողովրդեան աղէկ կը յարմարի։

ՆԻԶԱՐ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Սամոյետ ժողովուրդը։

Աամոյետ ըսուած ժողովուրդը Աիպերիոյ մէջ կը բնակի, և իրեն լեզուովը՝ Աինեց կը կոչուի։ Փաքրահասակ են ասոնք, և մարմնեղ. գլուխնին մեծ, գէմքով տափակ, բերաննին ու ականջնին խոշոր, շրթունքնին թանձր ու գուրա ինկած են։ սե աշուըներ ու սե մազ ունին։ Արապաշտ են կրօնիւը, և դատիսներ այսինքն կախարդներ ունին, որ ձեռքի խաղերու մէջ շատ ձարտար են, և երբեմն մոլեգնութիւն ալ ձեացընելով կը խաթեն ժողովուրդը։

Աամոյետ մը երբոր կ'ուզէ կարգուիլ, պէտք է որ այնպիսի տունէ մը աղջիկ առնէ, որ իրեն հաւասար ըլլայ աստիշանաւ և հարստութեամբ։ ուստի ասքանիս համար միջնորդ մը կը փնաըռէ, ու անոր և իր ազգականներուն հետմէկտեղիր ապագայ հարսին հօրը վրանը կ'երթայ։ Արբոր հոն կը համնին, միջնորդը միայն ներս կը մանայ խօսելու յարմարցնելու համար։ շատ գժուարին կը հանդիպի որ հայրը մերժէ անոր իննդիքը, որովհետեւ բերուած ընձաները, որոնց կէսը իրեն կ'իյնայ, բնականաբար ազքը կը շլացընեն։ Ապագայ երիկն ընձաներն որ կը ներկայացընէ, որոնք հագուստներ, կաչկարասիք, խոչանոցի անօթներ, ուն եղջերուի մորթեր և այն կ'ըլլան։ հարսին հայրը կերակուրի կը հրամցընէ զանիկայ, և կերակուրյն միջոցը երկուքն ալ կ'երգեն, առջինը իր աներոջն մարդասիրութիւնը գովելով, երկուրդն ալ յանձնելով իր փեսին որ սիրէ ու աղէկ նայի իր աղջիկը։ Եսյն ատեն ամուսնութեան օրը կ'որոշեն, և հարսին հայրը պարտաւորուած է նոյն օրը կար-